

ŞAHVERDİYEV Z.Ə.
tarix elmləri namizədi, dosent

XIX-XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ NAXÇIVAN BÖLGƏSİNDƏ DEMOQRAFİK VƏZİYYƏT

Rusiya işğalı ərafəsi və ilk illərində Naxçıvan bölgəsi əhalisinin sayını müəyyən etmək üçün əsas qaynaq İ.Şopenin «Erməni vilayətinə» aid əsəridir. Bu əsər üzrə əldə edilən rəqəmlər Rusiya işğalı ərafəsində Naxçıvan bölgəsi əhalisinin sayını müəyyən etməklə bərabər, sonrakı dövrdə vəziyyəti izləmək üçün baza rolunu da oynayır.

İ.Şopenin məlumatına görə Rusiya işğalının ilk illərində İrəvan və Naxçıvan əyalətlərinin, Ordubad dairəsinin inzibati bölgüsü və əhalisi aşağıdakı kimi idi (Cədvəl 1, 2, 3). Göstərilən inzibati vahidlərdən başqa vilayətdə köçmə əhali də (1411 ailə və ya 7813 nəfər, onlardan 4063 kişi, 3748 qadın) var idi. Bütün bunlar nəzərə alınsa vilayətdə 31.201 və ya 164450 nəfər (onlardan 86.748 nəfər kişi, 77.664 nəfəri qadın) yaşadığı aydın olar [43, 642].

Cədvəl 1

İrəvan əyalətinin inzibati-ərazi bölgüsü və əhalisi

S№	Şəhər və məhəllələr	Əhali			
		ailələr	kişi	qadın	cəmi
	İrəvan şəhəri məhəllələr	2.751	5.897	5.566	11.463
1.	Qırxbulaq	597	1632	1421	3053
2.	Zəngibasar	1485	4535	3841	8376
3.	Qərnibasar	1998	5143	4537	9680
4.	Vedibasar	776	2392	2141	4533
5.	Şərur	1641	4350	3917	8267
6.	Sürməli	2204	7141	6384	13525
7.	Dərəkənd-Parçenis	590	1745	1527	3272
8.	Saatlı	160	517	487	1004
9.	Talin	350	1038	942	1980
10.	Seyidli və Axsaxlı	317	969	813	1782
11.	Sərdarabad	815	2798	2630	5418
12.	Karpibasar	1850	5860	5095	10955
13.	Abaran	1457	4706	4227	8933
14.	Dərəçiçək	1437	4577	4073	8650
15.	Göycay	2499	7673	6581	14254
	Yekun	20927	60973	54182	115155

Qaynaq: Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, с.638

Cədvəl 2

Naxçıvan əyalətinin inzibati-ərazi bölgüsü və əhalisi

S№	Şəhər və məhəllələr	Əhali			
		ailələr	kişi	qadın	Cəmi
	Naxçıvan şəhəri məhəllələr	1330	2871	2599	5470
1.	Əlinəcəy	731	1885	1697	3582
2.	Naxçıvan	2070	4991	4486	9477
3.	Məvazixatun	498	1431	1212	2643
4.	Xok	335	842	757	1599
5.	Dərələyəz	1574	4075	3661	7736
	Yekun	6538	16095	14412	30507

Qaynaq: Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, с.638

Cədvəl 3

Ordubad dairəsinin inzibati-ərazi bölgüsü və əhalisi

S№	Şəhər və mahallar	Əhali			
		ailələr	Kişi	qadın	cəmi
	Ordubad şəhəri Mahallar	803	1771	1673	3444
1.	Ordubad	196	421	422	843
2.	Əylis	320	970	916	1886
3.	Dəstə	379	991	888	1879
4.	Bilev	499	1194	1123	2317
5.	Cananab	128	306	300	606
	Yekun	2325	5653	5322	10975

Qaynaq: Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, с.638

Bu məlumatlar əsasında Naxçıvan bölgəsinin (müasir sərhədlər üzrə) ərazisini və əhalisini müəyyən etməyə çalışaq. Qaynaqlardan aydın olur ki, İrəvan əyalətindən Şərur mahalı bütünlüklə, Vedibasar mahalından Sədərək kəndi, Naxçıvan əyalətindən Əlincəçay, Naxçıvan və Xok mahalları, Ordubad dairəsi isə bütünlüklə müasir Naxçıvan bölgəsinin əsasında durmuşdur. Qeyd olunan ərazilərə dair məlumatları əsas götürməklə Naxçıvan bölgəsi əhalisinin sayını müəyyənləşdirməyə çalışaq.

Cədvəl 4

Naxçıvan bölgəsinin əhalisi (müasir sərhədlər üzrə)

Ərazi	Əhali			
	ailələr	kişi	qadın	cəmi
Naxçıvan əyalətindən				
Naxçıvan şəhəri	1330	2871	2599	5470
Əlincəçay mahalı	731	1885	1697	3582
Naxçıvan «---»	2070	4991	4486	9477
Xok «---»	335	842	757	1599
Ordubad dairəsindən				
Ordubad şəhəri	803	1771	1673	3444
Ordubad mahalı	196	421	422	843
Əylis «---»	320	970	916	1886
Dəstə «---»	379	991	888	1879
Bilev «---»	499	1194	1123	2317
Cananab «---»	128	306	300	606
İrəvan əyalətindən				
Şərur mahalı	1641	4350	3917	8267
Verdibasar mahalının Sədərək kəndi	135	469	409	878
Yekun	8567	21061	19187	40248

Beləliklə, cədvəldən aydın olur ki, Naxçıvan bölgəsində (müasir sərhədlər üzrə) 1829-cu ildə 8567 ailə və ya 40248 nəfər əhali yaşamışdır.

Şopenin məlumatı ilə birgə quberniya katibi Zolotnitskinin 1831-ci ildə apardığı kameral təsvirin materialları da Naxçıvan bölgəsinin əhalisi haqqında təsəvvürləri dəqiqləşdirməyə imkan verir [2, iş 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 372].

«Erməni vilayəti»nin idarəsi haqqında 1833-cü il əsasnaməsinə görə Naxçıvan əyalətində altı mahal (Xok, Naxçıvan, Əlincəçay, Yayı, Dərələyəz, Məvazixatun) ayrılmışdı. Ordubad dairəsinin əvvəlki inzibati-ərazi bölgüsü qalmışdı. 1840-cı ildə «Erməni vilayəti» ləğv olunduqdan sonra İrəvan və Naxçıvan əyalətləri qəzaya çevrilmişdi.

1842-ci ildə yeni kameral təsvir keçirilmişdi. Təəssüf hissi ilə qeyd etmək lazımdır ki, həmin kameral təsvirin Naxçıvan bölgəsinə dair materialları tam şəkildə bizə gəlib çatmamışdır. ARDTA-dan yalnız Naxçıvan şəhəri, Naxçıvan qəzası Ordubad sahəsi, Ordubad şəhəri, İrəvan qəzası Şərur sahəsinə dair materiallar aşkar edilmişdir [3, iş 7, 4, 3, 5].³

1849-cu ildə İrəvan quberniyası yaradıldıqda Naxçıvan bölgəsinin ərazisi İrəvan qəzasının Şərur sahəsinə, Naxçıvan qəzasının Naxçıvan sahəsinə və Ordubad qəzasını əhatə edirdi. Bu vəziyyət 1867-ci ilin dekabrınadək davam etmişdi. Bu arada Naxçıvan bölgəsinin əhalisinin 1850-ci ilə aid ümumi sayı müəyyənləşdirilmişdir [1, iş 5901, v.6]. Həmin məlumata görə 1850-ci ildə Naxçıvan bölgəsində 56.000 ailə yaşayırdı. Həmin vaxt Ordubad qəzası ləğv olunaraq Naxçıvan qəzasına birləşdirilmişdi. Naxçıvan qəzası bütövlükdə üç sahəni: Naxçıvan, Dərələyəz və Ordubad sahələrini əhatə edirdi. S.P.Zelinskiyin Qafqaz haqqında məlumatlar toplusunun VII cildində (Tiflis, 1880) nəşr etdirdiyi məqalədə bu vəziyyət əks olunmuşdur [7, 209-258]. Müəllif məqalədə hər üç mahalın əhalisinin 1829 və 1873-cü illər üzrə müqayisəli cədvəlini də vermişdir həmin cədvəl əhalinin say dinamikasına dair məlumatlarını burada təkrar etməyi zəruri hesab etdik (Cədvəl 5).

Cədvəl 5

Naxçıvan, Ordubad və Dərələyəz mahalları əhalisinin 1829* və 1873-cü illər üzrə say dinamikasının müqayisəsi

Şəhər və mahallar	1829				1873			
	Ailələr	kişi	qadın	cəmi	Ailələr	kişi	qadın	cəmi
Naxçıvan ş.	1330	2871	2599	5470	1483	3714	3147	6861
Ordubad ş.	803	1771	1673	3444	840	2065	1426	3491
Naxçıvan m.	3343	8730	7796	16526	5719	21798	16750	38548**
Ordubad m.	1522	3882	3653	7535	2413	10170	7287	17457
Dərələyəz m.	1735	4452	4016	8468	3869	15945	13572	29517
Yekun	8833	21706	19738	41444	14359	53692	42182	95874

Qaynaq: Зелинский С.П. Три магала: Нахичеванский, Ордубадский и Даралагезский: Географическо-статистическое и сельскохозяйственное описание // Сборник сведений о Кавказе. т. VII. Тифлис, 1880, с.248.

*1829-cu ilə aid məlumat Şopenin əsərindən götürülmüşdür.

** 35 molokan ailəsi də (124 k. və 120 q. cinsi) Naxçıvan mahalının ümumi əhalisinə daxil edilmişdir.

Cədvəldən aydın olduğu kimi 1829-cu ildə göstərilən şəhər və mahallarda 8833 ailə, 1873-cü ildə isə 14359 ailə (+5526) yaşamış, yaxud onların sayı 162,5 % artmışdı. Ümumi əhali isə 41.444 nəfərdən 95.874 nəfərə (+54.430) çatmış, yəni 231,3 % artmışdı. Bu zaman İrəvan qəzası tərkibində olan Şəruru şərti olaraq Dərələyəz ilə əvəz etsək, bu göstərici Naxçıvan bölgəsi əhalisinə uyğun olar.

1870-ci illərin əvvəllərində Şərur İrəvan qəzasından Naxçıvan qəzasına birləşdirildi. Lakin 1874-cü ildə Şərur-Dərələyəz qəzasının yaradılması nəticəsində hər iki sahə Şərur və Dərələyəz Naxçıvan qəzasından ayrıldı. Naxçıvan qəzasının bu vəziyyəti Qafqaz haqqında məlumatlar toplusunun V cildində (Tiflis, 1879) əks olunmuşdur [6]. Aparılan hesablamaya görə belə bir vəziyyətdə Naxçıvan qəzasında 8.419 həyət qeydə alınmışdı. Təbii ki, bu rəqəm, Şərur sahəsi nəzərə alınmadığına görə Naxçıvan bölgəsi üzrə real situasiyanı tam əhatə etmir. Bu çatışmazlığı aradan qaldırmaq üçün 1886-cı il ailə siyahısına müraciət edək.

Cədvəl 6

1886-cı il ailə siyahısına əsasən Naxçıvan bölgəsinin əhalisi

Ərazi	Əhali			
	ailələr	kişi	qadın	Cəmi
Naxçıvan qəzası	9918	41353	31529	72882
Şərur – Dərələyəz qəzasından Şərur sahəsi	4.907	17.380	14.380	31.760
İrəvan qəzasından Sədərək kənd cəmiyyəti	526	2134	1603	3737
Yekun	15351	60867	47512	108.379

Qaynaq: Svod statističeskix dannix o naselenii Zakavkazskoqo kraə, izvleçennix iz poemeynix spiskov 1886 q. Tiflis, 1893

Cədvəldən göründüyü kimi 1886-cı ildə Naxçıvan bölgəsinin ümumi əhalisi 15351 ailədən, yaxud 108.379 nəfərdən ibarət olmuşdu.

1789-cı ildə Rusiya imperiyasında əhalinin birinci ümumi siyahıya alması keçirilmişdi. Həmin siyahıya alma materialları da əhalinin öyrənilməsi üzrə ən mühüm qaynaqlardan birini təşkil edir. Lakin buradakı yekun materialında Şərur-Dərələyəzə dair məlumatın ümumi şəkildə verilməsi, nisbətən dəqiq hesablama aparmağa imkan vermir. Ona görə də burada şərti olaraq Şərur-Dərələyəzə dair məlumatı iki yerə bölüb Naxçıvan qəzasına dair məlumatla toplamağa üstünlük verdik. Bu halda 139.040 rəqəmi alınır [11, 1]. Aydındır ki, Şərur-Dərələyəzə nisbətən çox əhaliyə malik idi. Digər tərəfdən burada Sədərək bu nəzərə alınmamışdır. Belə olduğu halda 1897-ci ildə Naxçıvan bölgəsində 150.000 nəfərdən çox əhali olduğunu güman etmək olar.

Bəzi hesablamalara görə artıq 1917-ci il oktyabr çevrilişi ərəfəsində Naxçıvan qəzasında 122.208 nəfər, Şərurda 40.000 nəfər, Naxçıvan şəhərində isə 8.934 nəfər, ümumilikdə isə 170.142 nəfər əhali olduğu bildirilir, lakin bunun nisbətən şişirdildiyi güman edilərək, əhalinin 165.000 olduğu dəqiqləşdirilir [1, iş 5901, v.6].

Beləliklə, göstərilən ümumiləşdirilmiş rəqəmlər əsasında Naxçıvan bölgəsi əhalisinin XIX-XX əsrlər üzrə say dinamikasını aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar.

Cədvəl 7

XIX-XX əsrin əvvəllərində Naxçıvan bölgəsi (müasir sərhədlərdə) əhalisinin say dinamikası

İllər	Əhali	
	cəmi	Artım
1829	40.248	
1850	56.000	+15752
1886	108.379	+52379
1917	165.000	+56621

Faktlardan göründüyü kimi Naxçıvan bölgəsində əhalinin sayı 1829-cu ildəki 40.248 nəfərdən artaraq 1917-ci ildə 165.000 nəfərə çatmışdır, yəni 90 ilə yaxın dövr ərzində əhalinin sayı 124.752 nəfər və ya 410 % çoxalmışdı. Burada artımın əsas səbəbləri içərisində çarizmin köçürmə siyasəti ilə birgə, əhalinin təbii hərəkətinin yüksək olması, xanlıq dövrü üçün səciyyəvi olan ara müharibələrinə son qoyulmasını sosial-iqtisadi həyatdakı nisbi inkişafı qeyd etmək olar.

Naxçıvan bölgəsi əhalisinin say dinamikası onun yerləşməsindəki vəziyyətə təsir göstərmişdi. Bölgə əhalisi şəhər və kəndlərdə yerləşmişdi. Naxçıvan bölgəsi üçün iki şəhər – Naxçıvan və Ordubad xarakterik idi.

İ.Şopenin məlumatına görə Rusiya işğalından sonra Naxçıvan şəhərində 1.330 ailə, yaxud 5.470 nəfər yaşayırdı. Onlardan 2.871 nəfəri kişi, 2.599 nəfəri qadın idi. Eyni dövrdə Ordubad şəhərində 803 ailə, yaxud 3.444 nəfər qeydə alınmışdı. Onlardan

Tarix və onun problemləri, №3 2009

1.771 nəfəri kişi, 1.673 nəfəri isə qadın idi. Hər iki şəhəri birlikdə nəzərdən keçirsək Naxçıvan bölgəsində 2.133 ailə, yaxud 8.914 nəfər şəhər ailəsi var idi [13, 635-638]. 1850-ci il məlumatına görə Naxçıvanda 4410, Ordubadda isə 3973 nəfər yaşayırdı. Birlikdə Naxçıvan bölgəsinin şəhər əhalisi 8.383 nəfər təşkil edirdi [1, iş 5901, v.6]. 1873-cü il kameral təsvirinin nəticələrinə görə Naxçıvan şəhərində 6.877, Ordubadda isə 3.489 nəfər olduğu bildirilir. Həmin ildə Naxçıvan bölgəsinin şəhər əhalisi 10.366 nəfər idi [7]. 1886-cı il ailə siyahısına görə Naxçıvan şəhərinin əhalisi 6.939, Ordubad şəhərinin əhalisi 4.199 nəfər, birlikdə isə 11.138 nəfər olmuşdu [12]. Rusiyada ilk dəfə keçirilən 1897-ci il əhali siyahıya almasının məlumatına görə Naxçıvan şəhərinin əhalisi 8790, Ordubad şəhər əhalisi isə 4.611 nəfər, cəmi 13.401 nəfər olmuşdu [11, 2]. 1917-ci il Qafqaz təqviminin məlumatına görə Naxçıvan şəhərində 8.934, Ordubadda 5717 nəfər, birlikdə isə 14.651 nəfər şəhər əhalisi var idi [9, 217, 219]. Naxçıvan və Ordubad şəhərlərinin əhalisinə dair məlumatları cədvəl şəklində ifadə edək.

Cədvəl 8

Naxçıvan bölgəsinin Naxçıvan və Ordubad şəhərlərinin əhalisinin say dinamikası
(1829-1917-ci illər)

İllər	Naxçıvan ş.		Ordubad ş.		Cəmi
	mütləq	%	mütləq	%	
1829	5.470	61,36	3.444	38,64	8.914
1850	4.410	52,61	3.973	47,39	8.383
1873	6.877	66,34	3.489	33,66	10.366
1886	6.939	62,30	4.199	37,70	11.138
1897	8.790	65,60	4.611	34,40	13.401
1917	8.934	60,98	5.717	39,02	14.651

Naxçıvan və Ordubad şəhərləri əhalisinin say dinamikasına dair müəyyən edilmiş sıra əhalinin artım vəziyyətini, ümumi şəhər əhalisi içərisində hər bir şəhərin payını aşkar etməyə imkan verir. Naxçıvan şəhərinə aid sütundan göründüyü kimi 1829-1850-ci illər arasındakı azalma istisna olmaqla onun əhalisinin sayı digər dövrlərdə artmışdır. Çox maraqlıdır ki, Naxçıvan şəhərinin nisbətən azaldığı 1829-1850-ci illər arasında Ordubadda şəhər əhalisi nisbi rəqəmlə bölgənin şəhər əhalisi içərisində ən yüksək göstəriciyə (47,39 %) çatmışdır. Qalan hallarda isə Naxçıvan şəhərinin əhalisi Ordubada nisbətən yüksək olmuşdur.

Naxçıvan bölgəsinin şəhər əhalisini müəyyən etdikdən sonra onun ümumi əhali içərisində payını da aydınlaşdırmaq olar.

Cədvəl 9

Naxçıvan bölgəsinin şəhər əhalisinin ümumi əhali içərisində payı

İllər	ümumi əhali		şəhər əhalisi	
	mütləq	nisbi	mütləq	Nisbi
1829	40.248	100	8.914	22,15
1850	56.000	100	8383	14,97
1886	108.379	100	11.138	10,27
1917	165.000	100	14.651	8,88

Aydın olduğu kimi Naxçıvan bölgəsinin şəhər əhalisinin ümumi əhali içərisində payı getdikcə azalmış, 1917-ci ildə təxminən 9 % təşkil etmişdir.

XIX əsrin ikinci yarısında Şimali Azərbaycan şəhərlərinə dair xüsusi tədqiqatın müəllifinin hesablamalarına görə 1873-cü ildə ümumi əhali içərisində şəhər əhalisinin payı 11,15; 1886-cı ildə 14,06; 1897-ci ildə 14,58 % olmuşdur [10, 67]. Müqayisədən aydın olur ki, Naxçıvan bölgəsi üzrə şəhər əhalisinin payı Ümumazərbaycan səviyyəsindən aşağı olmuşdur.

Əldə olunan rəqəmlərin verdiyi imkan daxilində Naxçıvan bölgəsi şəhər əhalisinin ümumi şəhər əhalisi içərisində payını da müəyyən edə bilərik: 1873-cü ildə Şimali Azərbaycan baycanda şəhər əhalisi 141.882 nəfər idi. Həmin ildə bu göstərici Naxçıvan bölgəsi üzrə 10.366 nəfər olmuşdu (7,3 %). 1886-cı ildə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 225.015 və 11,138 (4,9 %); 1897-ci ildə 275.664 və 13.401 (4,86 %) olmuşdu. Buradan göründüyü kimi Naxçıvan bölgəsində şəhərlərin inkişafı Ümumazərbaycan üzrə olan vəziyyətdən qismən geri qalmışdı.

Naxçıvan bölgəsi üzrə şəhər əhalisini çıxdıqdan sonra qalan əhali kənd yerlərində məskunlaşmışdı. İ.Şopenin məlumatına əsasən Naxçıvan bölgəsinin (müasir sərhədlərdə) ərazisində təxminən 200-dək kənd olmuşdur [13, 564-566, 599-630]. 1886-cı il ailə siyahısına [12] və 1917-ci il məlumatına görə [9] isə Naxçıvan bölgəsində 240-dək kənd olduğu aydın olur. Deməli, təxminən 90 ilə yaxın dövr ərzində Naxçıvan bölgəsində olan kənd yaşayış məskənlərinin sayı 40-dək artmışdı.

Əhalinin ən əsas göstəricilərindən biri onun tərkibi ilə bağlıdır. Cədvəl 4-dən göründüyü kimi 1829-cu il məlumatına görə Naxçıvan bölgəsində 21.061 nəfər kişi, 19.187 qadın var idi. Qadınların sayı kişilərin sayından 1874 nəfər çox idi, yaxud hər 1000 qadına 1097,6 kişi düşürdü. 1886-cı ildə isə kişilərin sayı 60.867, qadınların sayı 47.512 olmuşdu, yəni kişilərin sayı qadınların sayından 13.355 nəfər çox olmuş, yaxud hər bir qadına 1281,1 nəfər kişi düşmüşdü. 1897-ci il siyahıya almasının məlumatına görə Naxçıvan əhalisinin sayı hesablama üzrə ümumi şəkildə müəyyən edildiyindən, cins strukturu da, bu yol ilə aydınlaşdırıla bilər. Bütövlükdə Naxçıvan bölgəsinin daxil olduğu İrəvan quberniyasında kişilərin sayı qadınların sayından üstün idi. Naxçıvan qəzasında qəza üzrə hər yüz kişiye 90,51, şəhərlərdə isə 83,11 qadın düşürdü. Şərur-Dərələyəz qəzasında bu göstəricilər 86,67 və 71,17 idi. 1897-ci il əhali siyahıya almasının tərtibçiləri müxtəlif yaş qruplarında kişi və qadınların nisbətini də müəyyən etmişlər. 10 yaşından kiçik, 10-19, 20-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60 və daha yuxarı yaşlar üzrə hər bir qrupda kişilərin üstün olduğu aşkar olunmuşdur [11, VIII].

Naxçıvan torpaqları tarixi Azərbaycan ərazisi olmaqla, onun yerli əhalisini azərbaycanlılar (türklər) təşkil edirdi. Naxçıvan bölgəsi əhalisinin tərkibindəki ermənilər gəlmə idi. Gəlmə erməniləri də iki yerə bölmək olar: 1) Rusiya işğalınadək bu bölgəyə gələnlər (rus qafqazşünaslığında onlar səhvən «yerlilər», yaxud «köhnədən yaşayanlar» adlandırılır); 2) işğal zamanı və sonra gələnlər. Adətən müəlliflər Naxçıvan bölgəsi əhalisində ermənilərin sayından bəhs edərkən Naxçıvan vilayəti üzrə məlumata müraciət edirlər. İ.Şopenə görə Naxçıvan əyaləti üzrə Rusiya işğalınadək gəlmə ermənilər 530 ailə (2.690 nəfər), Ordubad dairəsi üzrə 400 ailə (2.388 nəfər) idi. Müqayisə üçün qeyd edək ki, bu dövrdə azərbaycanlılar müvafiq olaraq 3.863 ailə (17.138 nəfər) və 1.675 (7.247 nəfər) təşkil etmişdi. Yalnız köçürmə hesabına çar hökuməti əhalinin etnik tərkibində xeyli dəyişiklik yaratmışdı. Gəlmə ermənilərin sayı Naxçıvan əyalətində 2.145 ailə (10.589 nəfər), Ordubad dairəsində isə 250 ailə (1.340 nəfər) olmuşdu. Beləliklə, Rusiya işğalından sonra həmin dövr üzrə Naxçıvanda 8.863 ailə qeydə alınmışdı ki, onlardan 5.538 ailə (62,49 %) azərbaycanlı, 3.325 ailə (37,51 %) erməni idi [13, 635-642]. Naxçıvan bölgəsinin müasir sərhədləri nəzərə alınmaqla hesablama aparsaq aydın olar ki, azərbaycanlılar bütün ailələrin 66,5 %-ni, ermənilər isə yalnız 33,5 %-ni təşkil edib.

1917-ci ildə isə Naxçıvan bölgəsində əhalinin ümumi sayı 170.142 nəfər qəbul edilsə azərbaycanlıların sayı 115.742 nəfər (68 %), qalanları isə ermənilər və qismən kürdlər olmuşdu [1, iş 5901, v.6]. Çarizmin rus kəndlilərini köçürmə siyasəti bütün Azərbaycanı olduğu kimi Naxçıvan bölgəsini də əhatə etmişdi. Naxçıvan qəzasında Karmalinovka adlı rus kəndi salınmışdı. Bu kənddə XIX əsrin 30-80-ci illərdə 164, XIX

əsrin 80-ci illərinin ortaları – 1904-cü ildə 280, 1905-1917-ci illər arasında 310 nəfər hər iki cinsdən əhali yaşamışdı [8, 294].

Naхçиван bölgəsi əhalisinin əksərən azərbaycanlılardan ibarət olmasını toponimik materiallar da təsdiq edir [4; 5].

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi. f.379, siyahı 3.
2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi (sonra ARDTA). f.24, siyahı 1.
3. ARDTA, f.25, siyahı 2.
4. Babayev S. Naхçиванда «Kitabi – Dədə Qorqud» toponimləri. Bakı, 1999.
5. Budaqov B., Qeybullayev Q. Naхçиван diyarının yer yaddaşı. Bakı, 2004.
6. Зейдлиц Н. Списки населенных мест Бакинской, Эриванской, Кутаисской и Ставропольской губерний и Терской области // Сборник сведений о Кавказе. т.V. Тифлис, 1879.
7. Зелинский С.П. Три магала: Нахичеванский, Ордубадский и Даралагезский: Географическо-статистическое и сельскохозяйственное описание // Сборник сведений о Кавказе. т. VII. Тифлис, 1880.
8. Исмаил-заде Д.И. Русское крестьянство в Закавказье. 30-е годы XIX- начало XX в. М., 1982.
9. Кавказский календарь на 1917 г. Тифлис, 1916.
10. Мурадалиева Э.Б. Города Северного Азербайджана во второй половине XIX века. Баку, 1991.
11. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. LXXI. Эриванская губерния. СПб., 1906.
12. Свод статистических данных о населении Закавказского края, извлеченных из посемейных списков 1886 г. Тифлис, 1893, б/п.
13. Шопен И. Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи. СПб, 1852, с.642

ШАХВЕРДИЕВ З.А.

кандидат исторических наук, доцент

ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ В НАХИЧЕВАНСКОМ РЕГИОНЕ В XIX – НАЧ. XX В.

В статье исследуются основные вопросы демографической ситуации в Нахичеванском регионе Азербайджана в XIX – нач. XX в. На основе первоисточников определены динамика численности населения региона (в современных границах). В 1829 г. в регионе проживала 40.248 чел., в 1850 г. 56.000, в 1886 г. 108.379, а в 1917 г. 165.000 чел.

SHAXVERDIEV Z.A.

THE DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE NAKHICHEVAN REGION IN 19TH THE EARLY 20TH CENTURY

In The article main problems of the demographic situation in the region of Nakhichevan of Azerbaijan in 19th the early 20th century have been researched. According to the first sources it has been defined the dinanic of population in the region (in modern boun daries).

In 1929 in the region lived 40.248 people, in 1850-56.000, in 1886- 108.379, and 1917 -165.000 people.

Rəyçilər: t.e.n.K.Şükürov, t.e.d.L.L.Həsənova.

BDU-nun «Azərbaycan tarixi (humanitar fəkültələr üzrə)» kafedrasının 14 sentyabr 2009-cu il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №01).